

Het antropocentrisme is de puberteit van de mensheid

Bart Dierickx 22 jan 1995

In oudere natuurgodsdiensten was de mens ondergeschikt aan de natuurelementen, en hooguit de gelijke van de dieren. De mensheid was in zijn kinderjaren. Hij kende het gevaar, filosofeerde zonder twijfel, was qua verstand niet de mindere van de huidige mens, maar hij had niet de pretentie van boven zijn omgeving te staan. Hij was als het kind aan de hand van vader. Het gezag was vanzelfsprekend. Zijn goden waren voorouders, maar evengoed en zonder tegenspraak de hemellichamen, de natuurelementen en dieren.

Er zijn dikwijls parallellen te trekken tussen de ontwikkeling van de mensheid als geheel en de ontwikkeling van een individu. Wij beginnen allemaal als eencellige, hebben een eerste leven "onder water", als een visje met kieuwen en een staartje. Als we pas geboren zijn verschillen we niet zo veel van kleine aapjes.

Zo zou je het ook op cultureel gebied kunnen bekijken. De oermens is het kind - of *het kind in ons*. Het speelt, het vecht, het verzamelt, het leert, maar doet nog bitter weinig met voorbedachte rade. Het kent niet verschil tussen droom en werkelijkheid. De steentijdmens is de 12-jarige: De mens met een volledig ontwikkelde intelligentie, snelle reflexen, taai en een groot uithoudingsvermogen. Het is waarschijnlijk en eigenlijk vanzelfsprekend dat 12-jarigen reeds volwassenen waren toen. De puber is de mens die zich niet bij zijn lot neerlegt. Toen was de puber de jonge volwassene met de nog ongeknakte ambitie om grenzen te verleggen. De beste jagers, of krijgers, met het grootste uithoudingsvermogen. Na de puberteit, zo men al zolang leefde, was men oud en wijs. Oud? een leeftijd van 30 was al uitzonderlijk. En zo met die leeftijd al haalde, was men al ondermijnd door verminkingen, ziektes en het harde leven. Wijs? de onbezonnenheid vermindert met het ouder worden toen al en nog altijd.

Met het komen van de beschaving werden mensen later volwassen, maar niet later puber. Anderzijds kreeg de ambitie van de mens, wegens het verdwijnen van het gevaar van de jacht (maar niet de oorlog - helaas) een nieuwe uitlaatklep in de rede. Ach, filosofie of wat daar onder hoort heeft natuurlijk altijd bestaan. Maar de concentratie van mensen, het verlengen van de ouderdom en het schrift lieten toe dat ervaring kon ophopen en rijpen. Volwaardige wijsgerige systemen ontstonden. Grondiger werd nagedacht over het wereldbeeld en de rol van de mens daarin. De mens begon het beneden zijn waardigheid te vinden om ondergeschikt te zijn aan dieren of elementen. Een rol hierin speelde natuurlijk dat de mens betere en betere wapens kon maken. Weldra was geen enkel dier hem nog de baas. Maar de elementen? Ook zij moeten er aan geloven. De oudste religies kennen planten, dieren, voorouders, de elementen. Bij de Egyptenaren beginnen de dieren te verdwijnen, of veranderen ze in mens-achtigen. De Grieken hebben geen diergoden meer. Het zijn louter natuurelementen, met een mens-achtige personalisering, bv. Zeus is de bliksem. We zien ook dat de goden subtieler worden, abstracter, als een echo van een dieper denken. Venus

("schoonheid") kan nog als een erfgename van een vroegere vruchtbaarheidssymbool beschouwd worden. Maar wat te denken van Chronos de "tijd", of Athene de "wijsheid", en Sol Invictus? Ook het Germaanse en het Hindoe pantheon hebben gelijkaardige trekjes. Het feit dat we dit abstraheren overal zien is waarschijnlijk geen toeval.

Zolang de wijsheid een god was, was er geen sprake van antropocentrisme. Zelfs, zolang er een god was, was er geen sprake van antropocentrisme. Het Jodendom, later het Christendom, had nog maar één, vrij abstracte, god, een die bovendien de mens had uitverkoren boven de dieren en een aantal natuurelementen. Het feit dat deze uitverkiezing ook expliciet in de bijbel staat betekent dat het -toen- niet vanzelfsprekend was, of minstens vermelding verdiende.

Een andere aspect van het ontstaan van het antropocentrisme is de astronomie. De eerste succesjes, het maken van een kalender, het indelen in weken en maanden, tot het voorspellen van eclipsen was een prestatie, maar niets meer. Echter, nog voor het begin van deze jaartelling duiken wereldbeelden op waarin de hemellichamen in relatie staan met de aarde. Zon, sterren en planeten draaien rond de aarde. Is dit een gecamoufleerde ambitie om in het middelpunt te staan? Zulke wereldbeelden blijken compatibel te zijn met de gangbare godsdiensten.

Het antropocentrisme duikt op wanneer de God verdwijnt. Dit is gebeurt zo tegen het begin van "de nieuwe tijd", met het zelfbewust worden van de wetenschappelijk geïnteresseerde mens. Heel de renaissance lang heeft de twijfel geknaagd wie nu wel de heerser van de schepping was: God of de mens. Er werd serieus over nagedacht - de ketterijen en de godsdienstoorlogen getuigen dat.

Tegelijk ontstond (wegens de verstedelijking, concentratie, de boekdrukkunst, de zelfbewustheid van de lagere stand) een mentaliteitswijziging. Een opbloei voor de wetenschap zoals wij die nu kennen. Het kritische verstand, de rede, de logica werden de eerste scheidrechter, en niet meer de bijbel. De successen van deze eerste "rationalisten" verleidde ze ertoe te geloven dat uiteindelijk alles met de rede zou en kan opgelost worden. De zelfingenomenheid die spreekt uit sommige geschriften uit die tijd is veelzeggend.

Waarom zelfingenomenheid. Lavoisier had geen Dieu nodig in zijn rationeel wereldbeeld. Hij kon echter niet de bescheidenheid opbrengen om ook geen Lavoisier of mens nodig te hebben. Zij waren nog jong en onervaren, en overmoedig met het nieuwe wapen "rede" kunnen we nu zeggen. God verdween, en (o horror vacui) zijn plaats werd ingenomen door de mens. Was dit een vergissing? Had de rede moeten gevrijwaard blijven van elke subjectiviteit? Alleszins, deze wending veroorzaakte een intellectueel vooroordeel dat op deze dagen nog voortbestaat: het ideologisch dispuut tussen het liberalisme en het socialisme - tussen de vrijheid van het individu en van de gemeenschap. Ik wil niet beweren dat deze twist toen ontstaan is, maar

wel dat er een "pseudo-religieus" tintje aan gegeven is. Net dat "ideologisch" tintje is on-redelijk.

Hoe kwam het zover? De redelijke mens kon zijn persoonlijke ambitie niet tegenhouden. Toen de plaats van God vacant kwam is hij erin gesprongen zonder eerst een ernstig sollicitatiegesprek te houden. Het is dezelfde mengeling van scherp verstand en onkritisch handelen die de puberteit kenmerkt. Het is geen overmoed. Pubers hebben geen houvast, en als ze impulsief handelen is het uit angst: angst om er niet bij te horen, angst om gewoontjes te zijn, drift om in de belangstelling te staan, om geliefd te zijn. Angst - angst voor het lege. De Horror Vacui die onstond door het schrappen van de Goddelijke hypothese moest opgevuld worden.

Ik beschouw de puberteit als het hoogtepunt van het leven. Men is lichamelijk en geestelijk nabij de top, het is de leeftijd waarop geen grenzen schijnen te bestaan. Is men jonger, dan pretendeert men om ouder te zijn, is men ouder, dan vergeet men zijn verjaardagen.

Vergelijk het antropocentrisme met de puberteit. Dezelfde combinatie van openstaan voor nieuwe gedachten en de geborneerdheid wat betreft zijn eigen kleine gelijk...